

भाग २

नेपाल सरकार

कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय

नेपालको संविधानको धारा २९६ को उपधारा (१) बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदले बनाएको तल लेखिए बमोजिमको ऐन सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन गरिएको छ ।

संवत् २०७३ को ऐन नं. १९

वन ऐन, २०४९ लाई संशोधन गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना : वन ऐन, २०४९ लाई संशोधन गर्न बाध्यकारी भएकोले,

नेपालको संविधानको धारा २९६ को उपधारा (१) बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : (१) यस ऐनको नाम "वन (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०७३" रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. वन ऐन, २०४९ को प्रस्तावनामा संशोधन : वन ऐन, २०४९ (यसपछि "मूल ऐन" भनिएको) को प्रस्तावनामा रहेका "संरक्षित वन," भन्ने शब्दहरूको सट्टा "बकला वन, संरक्षित वन, साभेदारी वन," भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

३. मूल ऐनको दफा २ मा संशोधन : मूल ऐनको दफा २ को,-

(१) खण्ड (क) मा रहेको "रुखहरूले" भन्ने शब्दको सट्टा "रुखहरू वा बुट्यानले" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

(२) खण्ड (क) पछि देहायको खण्ड (क१) थपिएको छ :-

"(क१) "वन क्षेत्र" भन्नाले निजी स्वामित्वको हक भोगको र प्रचलित कानूनले अन्यथा व्यवस्था गरेको बाहेकको वन सिमाना लगाइएको वा

नलगाइएको वनले घेरिएको वा वन भित्र रहेको घाँसे मैदान, खर्क, हिउँले ढाकेको वा नढाकेको नाङ्गो पहाड, बाटो, पोखरी, ताल तलैया, सिमसार, नदी, खोलानाला, बगर, पर्ती वा ऐलानी जग्गाले ओगटेको क्षेत्र सम्भन्नु पर्छ ।”

(३) खण्ड (ग) को उपखण्ड (२) को सट्टा देहायको उपखण्ड (२) राखिएको छ :-

“(२) रुख, बिरुवा, पात, डाँठ, फल, बीज, फूल, भूवा, जरा, गानो, बोक्रा, गमरेजीन लोहवान, जङ्गली जडीबुटी, वनस्पति तथा तिनका विभिन्न भाग वा सूक्ष्म अङ्ग, वा”

(४) खण्ड (ग) पछि देहायको खण्ड (ग१) थपिएको छ :-

“(ग१) “वातावरणीय सेवा” भन्नाले वन क्षेत्रको पारिस्थितिकीय प्रणालीबाट प्राप्त हुने देहाय बमोजिमको सेवा र सोबाट प्राप्त हुने लाभ सम्भन्नु पर्छ :-

- (१) कार्बन सञ्चिती,
- (२) जैविक विविधताको संरक्षण,
- (३) जलचक्र प्रणाली,
- (४) पर्यापर्यटन,
- (५) तोकिए बमोजिमको अन्य लाभ ।”

(५) खण्ड (च) पछि देहायको खण्ड (च१) थपिएको छ :-

“(च१) “चकला वन” भन्नाले दफा २०क, बमोजिम व्यवस्थापन गरिने कम्तीमा पाँचसय हेक्टर क्षेत्रफल भएको सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कुनै भाग सम्भन्नु पर्छ ।”

(६) खण्ड (छ) पछि देहाय बमोजिमका खण्ड (छ१) र (छ२) थपिएका छन् :-

"(छ१) "साभेदारी वन" भन्नाले परिच्छेद-४क बमोजिम जिल्ला वन कार्यालय, स्थानीय तह र उपभोक्ताको साभेदारीमा व्यवस्थापन गरिने राष्ट्रिय वनको कुनै भाग सम्भन्नु पर्छ।

(छ२) "साभेदारी वन उपभोक्ता समूह" भन्नाले दफा २४घ, बमोजिम गठन भएको साभेदारी वन उपभोक्ता समूह सम्भन्नु पर्छ।"

(७) खण्ड (ड) पछि देहायको खण्ड (ड१) थपिएको छ :-

"(ड१) "क्षेत्रीय वन निर्देशक" भन्नाले क्षेत्रीय वन निर्देशनालयको प्रमुख सम्भन्नु पर्छ।"

४. मूल ऐनको दफा १६ मा संशोधन : मूल ऐनको दफा १६ को उपदफा (२) पछि देहायको उपदफा (२क) थपिएको छ :-

"(२क) उपदफा (२) बमोजिम दर्ता बदर भएको जग्गाको लगतकट्टा गर्न जिल्ला वन अधिकृतले सम्बन्धित मालपोत कार्यालयलाई लेखी पठाउनु पर्नेछ। त्यसरी लेखी आएको सात दिनभित्र मालपोत कार्यालयले लगतकट्टा गरी सोको जानकारी सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ।"

५. मूल ऐनको दफा २० मा संशोधन : मूल ऐनको दफा २० को उपदफा (१) र (२) को सट्टा देहाय बमोजिमका उपदफा (१) र (२) राखिएका छन् :-

"(१) सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको व्यवस्थापनको लागि जिल्ला वन कार्यालयले तोकिए बमोजिम कार्ययोजना तयार गरी स्वीकृतिको लागि क्षेत्रीय वन निर्देशनालय माफत विभागमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको कार्ययोजनामा कुनै हेरफेर गर्न आवश्यक देखेमा विभागले त्यस्तो कार्ययोजना क्षेत्रीय वन निर्देशनालयमा फिर्ता पठाउन सक्नेछ र क्षेत्रीय वन निर्देशनालयले आवश्यक हेरफेर गरी आफ्नो राय सहित पठाएपछि सो कार्ययोजना विभागले स्वीकृत गर्नेछ ।”

६. मूल ऐनमा दफा २०क. थप : मूल ऐनको दफा २० पछि देहायको दफा २०क. थपिएको छ :-

“२०क. चकला वन : (१) वनको उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने प्रयोजनको लागि सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कुनै भागलाई नेपाल सरकारले सिमाङ्कन गरी चकला वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम व्यवस्थापन गरिने चकला वन नेपाल सरकारले तोकिए बमोजिम प्रतिस्पर्धाको आधारमा तोकिएको अवधिको लागि निजी क्षेत्रसँगको साभेदारीमा समेत व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम चकला वनको व्यवस्थापनको लागि दफा २० बमोजिम कार्ययोजना स्वीकृत गरी लागू गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम निजी क्षेत्रसँगको साभेदारीमा व्यवस्थापन गरिएको चकला वनको लागत तथा वन पैदावारको बाँडफाँट तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम निजी क्षेत्रसँग साभेदारीमा व्यवस्थापन गरिएको चकला वन त्यस्तो अवधि समाप्त भए पछि तोकिए बमोजिम निःशुल्क नेपाल सरकारमा हस्तान्तरण हुनेछ ।”

७. मूल ऐनको दफा २१ मा संशोधन : मूल ऐनको दफा २१ मा देहायको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश थपिएको छ :-

"तर मन्त्रालयबाट स्वीकृत कार्यविधिको अधीनमा रही वैज्ञानिक अध्ययन वा अनुसन्धान गर्न बाधा परेको मानिने छैन।"

८. मूल ऐनको दफा २२ मा संशोधन : मूल ऐनको दफा २२ को उपदफा (२) मा रहेका "तोकिएको अधिकारीले" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "तोकिएको निकाय वा अधिकारीले" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन्।

९. मूल ऐनको दफा २४ मा संशोधन : मूल ऐनको दफा २४ को सट्टा देहायको दफा २४ राखिएको छ :-

"२४. संरक्षित वनको कार्ययोजना : (१) संरक्षित वनमा गरिने वन सम्बन्धी कार्यहरूको व्यवस्थापनको लागि जिल्ला वन कार्यालयले तोकिए बमोजिम कार्ययोजना तयार गरी क्षेत्रीय वन निर्देशनालय मार्फत विभाग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको कार्ययोजनामा कुनै हेरफेर गर्न आवश्यक देखेमा विभागले क्षेत्रीय वन निर्देशनालयमा फिर्ता पठाउन सक्नेछ र क्षेत्रीय वन निर्देशनालयले आवश्यक हेरफेर गरी आफ्नो राय सहित पठाएपछि सो कार्ययोजना विभागले स्वीकृत गर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम स्वीकृत भएको कार्य योजना जिल्ला वन अधिकृतले लागू गर्नेछ।

(४) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संरक्षित वन क्षेत्र भित्र रहेका अन्य व्यवस्थापन प्रणाली अन्तर्गतका वनको व्यवस्थापन उपदफा (१) बमोजिमको कार्ययोजना अनुरूप नै गर्नु पर्नेछ।"

१०. मूल ऐनमा परिच्छेद-४क. धप : मूल ऐनको परिच्छेद-४ पछि देहायको परिच्छेद-४क. धपिएको छ :-

*परिच्छेद-४क.

साभेदारी वन सम्बन्धी व्यवस्था

२४क. साभेदारी वन : नेपाल सरकारले देहायका उद्देश्यहरूको लागि सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कुनै भागलाई जिल्ला वन कार्यालय, स्थानीय तह र वन उपभोक्ताको साभेदारीमा तोकिए बमोजिम व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ :-

- (क) वनको विकास र दिगो व्यवस्थापन गरी स्थानीय तथा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउन,
- (ख) वन क्षेत्रबाट टाढा रहेका उपभोक्तालाई वन संरक्षणको कार्यमा सहभागी गराई त्यस्ता उपभोक्तालाई वन पैदावार आपूर्तिको व्यवस्था गर्न,
- (ग) वन क्षेत्रको उत्पादकत्वमा अभिवृद्धि गर्न,
- (घ) जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न,
- (ङ) स्थानीय जनताको जिविकोपार्जनमा सुधार ल्याउन ।

२४ख. साभेदारी वनको कार्ययोजना : (१) साभेदारी वनको व्यवस्थापनको लागि जिल्ला वन कार्यालयले तोकिए बमोजिम कार्ययोजना तयार गरी स्वीकृतिको लागि क्षेत्रीय वन निर्देशनालय मार्फत विभागमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको कार्ययोजनामा कुनै हेरफेर गर्न आवश्यक देखेमा विभागले त्यस्तो कार्ययोजना क्षेत्रीय वन निर्देशनालयमा

फिर्ता पठाउन सक्नेछ र क्षेत्रीय वन निर्देशनालयले आफ्नो राय सहित आवश्यक हेरफेर गरी पठाएपछि सो कार्ययोजना विभागले स्वीकृत गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम स्वीकृत भएको कार्य योजना जिल्ला वन अधिकृतले लागू गर्नेछ ।”

२४ग. साभेदारी वनको वन पैदावार उपयोग तथा विक्री वितरण : (१) साभेदारी वनबाट उत्पादित काठ दाउराको हकमा सबै गुणस्तर (ग्रेडिङ) को आधारमा चालीस प्रतिशत नेपाल सरकारको, दश प्रतिशत स्थानीय तहको र पचास प्रतिशत साभेदारी वन उपभोक्ता समूहको हुनेछ र गौहकाष्ठ वन पैदावारको हकमा तोकिए बमोजिम बाँडफाँट हुनेछ ।

(२) साभेदारी वन उपभोक्ता समूहले साभेदारी वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाको कार्यान्वयनबाट प्राप्त हुने वन पैदावार आन्तरिक खपतको लागि प्राथमिकता दिई बाँकी रहेको वन पैदावार मात्र समूह बाहिर पठाउने गरी छुट्याउन सक्नेछ ।

(३) साभेदारी वनबाट साभेदारी वन उपभोक्ता समूहलाई प्राप्त हुने वन पैदावार विक्री वितरणबाट प्राप्त रकम मध्ये साभेदारी वन उपभोक्ता समूहले बढीमा दश प्रतिशत प्रशासनिक कार्यमा, चालीस प्रतिशत कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेको वन व्यवस्थापन कार्यमा र बाँकी पचास प्रतिशत तोकिए बमोजिम गरिवी निवारण, सामुदायिक विकास र स्थानीय तहको विकासमा खर्च गर्न सक्नेछ ।

२४घ. साभेदारी वन उपभोक्ता समूह गठन गर्न सक्ने : (१) साभेदारी वनको विकास र संरक्षणको लागि उपभोक्ताको तर्फबाट आवश्यक व्यवस्था गर्न एवम्

त्यस्तो वनघाट उपभोक्तालाई प्राप्त हुने वन पैदावारको उपयोग गर्न सम्बन्धित उपभोक्ताहरूले साभेदारी वन उपभोक्ता समूह गठन गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको साभेदारी वन उपभोक्ता समूह सम्बन्धमा परिच्छेद-९ बमोजिमको व्यवस्था आवश्यक हेरफेर (मुटाटिस मुटाण्डिस) सहित लागू हुनेछ ।”

११. मूल ऐनको दफा ३० मा संशोधन : मूल ऐनको दफा ३० को अन्त्यमा देहायको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश थपिएको छ :-

“तर गरिबीको रेखामुनि रहेका समुदायलाई त्यस्तो राष्ट्रिय वनको कुनै भाग कब्जिलियती वनको रूपमा प्रदान गर्न यस दफाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।”

१२. मूल ऐनमा दफा ३०ख थप : मूल ऐनको दफा ३०क, पछि देहायको दफा ३०ख थपिएको छ :-

“३०ख. वन उद्यम तथा पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने : सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले जिल्ला वन कार्यालयमा दर्ता गरी स्वीकृत कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेका वन उद्यम तथा पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।”

१३. मूल ऐनको दफा ३१ मा संशोधन : मूल ऐनको दफा ३१ को खण्ड (ङ) पछि देहायको खण्ड (च) थपिएको छ :-

“(च) गरिबीको रेखामुनि रहेका जनताको गरिबी न्यूनीकरण गर्न वनको संरक्षण र विकास हुने गरी तोकिए बमोजिम आय आर्जन हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्न ।”

१४. मूल ऐनमा दफा ३१क थप : मूल ऐनको दफा ३१ पछि देहायको दफा ३१क थपिएको छ :-

“३१क. संरक्षण गरे बापतको हिस्सा दिइने : दफा ३१ को खण्ड (च) बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनमा नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेका रूखहरुको संरक्षण गरे बापत सोचाट प्राप्त हुने आयको तोकिए बमोजिमको हिस्सा कबुलियती वन समूहलाई दिइनेछ।”

१५. मूल ऐनको दफा ३२ मा संशोधन : मूल ऐनको दफा ३२ को उपदफा (४) पछि देहाय बमोजिमका उपदफा (५) र (६) थपिएका छन् :-

“(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि गरिवीको रेखामुनि रहेका समुदायले कबुलियती वनका लागि उपदफा (१) बमोजिमका विवरण खुलाई जिल्ला वन अधिकृत समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ।

तर यसरी निवेदन दिने समुदायले आर्थिक सम्भाव्यता प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने छैन।

(६) उपदफा (५) बमोजिम कुनै निवेदन पर्न आएमा जिल्ला वन अधिकृतले आवश्यक जाँचबुझ गरी त्यस्तो वन कबुलियती वनको रूपमा प्रदान गर्न उपयुक्त देखेमा सोको निर्णय गरी निवेदकलाई पट्टा दिनु पर्नेछ। यसरी प्रदान गरिने कबुलियती वनको व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्ययोजना जिल्ला वन अधिकृतले स्वीकृत गर्न सक्नेछ।”

१६. मूल ऐनको दफा ३३ मा संशोधन : मूल ऐनको दफा ३३ को उपदफा (२) पछि देहाय बमोजिमका उपदफा (३) र (४) थपिएका छन् :-

“(३) उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ३२ को उपदफा (६) बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनको हकमा उपदफा (१) बमोजिमको अवस्था भएमा जिल्ला वन अधिकृतले त्यस्तो पट्टा खारेज गरी कबुलियती वन फिर्ता लिने निर्णय गर्न सक्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने समुदायले क्षेत्रीय वन निर्देशक समक्ष उजुर गर्न सक्नेछ । त्यस्तो उजुरीमा क्षेत्रीय वन निर्देशकले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।"

१७. मूल ऐनमा दफा ३४क थप : मूल ऐनको दफा ३४ पछि देहायको दफा ३४क थपिएको छ :-

"३४क. कार्ययोजना विपरीत गर्नेलाई सजाय : कबुलियती वनमा कसैले कार्ययोजना विपरीतको कुनै काम गरेमा वा वनमा हानी नोक्सानी पुऱ्याउने कार्य गरेमा त्यस्तो कार्य गर्ने व्यक्ति वा समुदायलाई अन्य राष्ट्रिय वनमा कसूर गरे सरह सजाय हुनेछ ।"

१८. मूल ऐनको दफा ६७ मा संशोधन : मूल ऐनको दफा ६७ मा रहेको "बमोजिमको" भन्ने शब्द पछि "चकला वन, संरक्षित वन, साभेदारी वन," भन्ने शब्दहरू थपिएका छन् ।

१९. मूल ऐनमा दफा ६७क र ६७ख थप : मूल ऐनको दफा ६७ पछि देहाय बमोजिमका दफा ६७क र ६७ख थपिएका छन् :-

"६७क. रुख भएको वन क्षेत्रमा बसोबास वा पुनर्वास नगरिने :

(१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि रुख भएको कुनै पनि वन क्षेत्र बसोबास वा पुनर्वासको लागि प्रयोग गरिने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विपद् प्रभावित व्यक्ति वा राष्ट्रिय गौरवको आयोजना सञ्चालन गर्दा त्यस्तो क्षेत्रमा बसोबास गरेका व्यक्तिलाई पुनर्स्थापनाको लागि त्यस्तो क्षेत्र प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा नेपाल सरकारले स्पष्ट कार्ययोजना सहित निर्णय गरी त्यस्तो क्षेत्र बसोबास र पुनर्वासको लागि प्रयोग गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम बसोबास र पुनर्वास गरिएका जग्गाहरूमा त्यस्तो जग्गा प्रदान गर्दाको बखत देखि नै रहेका रुखहरू नेपाल सरकारको स्वामित्वमा

रहनेछन् । त्यस्ता रुखहरु नेपाल सरकारले यथासम्भव चाँडो हटाउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) मा उल्लिखित रुखहरु अधिकार प्राप्त अधिकारीको इजाजत बेगर हटाउने व्यक्तिलाई राष्ट्रिय वनमा कसूर गरे सरह सजाय हुनेछ ।

६७ख. वातावरणीय सेवाको व्यवस्थापन : वनबाट प्राप्त हुने वातावरणीय सेवाको व्यवस्थापन, उपयोग तथा लाभांश सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।”

२०. मूल ऐनमा दफा ७१क, ७१ख, ७१ग र ७१घ थप : मूल ऐनको दफा ७१ पछि देहाय बमोजिमका दफा ७१क, ७१ख, ७१ग र ७१घ थपिएका छन् :-

“७१क. सुराकीलाई पुरस्कार दिने : यस ऐन बमोजिमको कसूर हुन लागेको सुराक दिने वा अपराधी पक्राउ गर्न सहयोग गर्ने संस्था वा व्यक्तिलाई कसूरदारलाई हुने जरिवानाको दश प्रतिशत पुरस्कार स्वरुप दिइनेछ ।

७१ख. वन्यजन्तुबाट हुने क्षति वापत राहत दिइने : तोकिएका वन्यजन्तुको कारणले कसैको धनजनको क्षति भएमा त्यस्तो क्षति वापत तोकिए बमोजिम पीडितलाई राहत दिइनेछ ।

७१ग. उद्धार केन्द्र स्थापना गर्न सक्ने : समस्याग्रस्त, नरभक्षी, घाइते र टुहुरा वन्यजन्तु तथा पक्षीको उद्धारका लागि तोकिए बमोजिम उद्धार केन्द्रको स्थापना गरी सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

७१घ. अधिकार प्रत्यायोजन : कुनै निकाय वा अधिकारीले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकार आफू मातहतको कुनै निकाय वा अधिकारीले प्रयोग गर्न पाउने गरी प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

खण्ड ६६) अतिरिक्ताङ्क ११ नेपाल राजपत्र भाग २ मिति २०७३।७।२९

तर मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्ने यस ऐन बमोजिमको अधिकार प्रत्यायोजन हुने छैन ।”

२०. मूल ऐनमा दफा ७२क.थप : मूल ऐनको दफा ७२ पछि देहायको दफा ७२क. थपिएको छ :-

“७२क. कार्यविधि तथा निर्देशिका बनाउन सक्ने : यस ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीको कार्यान्वयन गर्न मन्त्रालयले आवश्यक कार्यविधि तथा निर्देशिका बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।”

२१. खारेजी : मूल ऐनको दफा ४० खारेज गरिएको छ ।

प्रमाणीकरण मिति : २०७३।७।२९

आज्ञाले,

टेकप्रसाद ढुङ्गाना
नेपाल सरकारको सचिव